

pp. 81–102) questions the meritocratic standards in philosophy based on hyper-rationality and blindness of excellence.

Analyses presented in this book suggest several levels of problems encountered by women in philosophy. But at the end the question why it is important to put questions like these remains open. Why should we care about women in philosophy? A possible answer offered in the book is that it is because philosophers traditionally should care about fairness and justice. A further answer lurking beneath the surface of the book suggest that a methodological and thematic diversity can be stimulating for philosophy itself.

This book is an interesting combination of philosophical discourse combined with the gender studies, sociological and socio-psychological analyses by which we gain an insight into the morally ambiguous state of philosophy torn between the declared rationality and everyday academic philosophical life which is often not based on rational behaviour. This book also provides a very inspiring framework for rethinking the self-image that philosophers have about their discipline. It also provides some suggestions as to what needs to be changed if philosophy cares to become a discipline more hospitable to women and more able to benefit from the contribution of women.

Ivana Skuhala Karasman

Institute of Philosophy
Ul. grada Vukovara 54
10000 Zagreb
ivana@ifzg.hr

Ingmar Persson, Julian Savulescu, *Unfit For the Future: The Need for Moral Enhancement* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 143 pp.

Tema je ove knjige raskorak između ljudskog moralnog i znanstveno-tehnološkog razvoja te ona upozorava na opasnosti koje prijete opstanku ljudske vrste u modernom svijetu ako se u što skorijem roku ne razviju učinkovite metode poboljšanja naših moralnih kapaciteta. Rasprava o moralnom poboljšanju ljudske vrste jedna je od aktualnijih unutar suvremene primijenjene etike. Među najistaknutijim zagovornicima moralnog (biomedicinskog) poboljšanja nalaze se upravo autori ove knjige: Ingmar Persson i Julian Savulescu iz Centra za praktičnu etiku Oxford Uehiro. Knjiga predstavlja rezultat njihova višegodišnjeg bavljenja moralnim poboljšanjem, a prije nje su – što

zajedno, što individualno – o istoj temi, kao i o temi ljudskog poboljšanja općenito, objavili niz članaka u časopisima i uredili nekoliko zbornika radova.

Unfit for the Future relativno je malena knjiga, ali obrađuje niz značajnih problema. Podijeljena je u deset poglavlja, a opsegom i sadržajnom važnošću ističu se prva dva i posljednje poglavlje. Preostala poglavlja ukratko elaboriraju specifične teme koje nisu izravno vezane uz osnovnu poantu knjige, stoga će tri najvažnija poglavlja opisati nešto pobliže, a preostalih će se dotaknuti u mjeri u kojoj je potrebno da se stekne uvid u tijek argumentacije autorā.

U prvome poglavlju, prigodno nazvanome "Introduction", Persson i Savulescu upozoravaju na već spomenutu tezu da se razvoj ljudske moralne psihologije našao u raskoraku s ubrzanim znanstvenim i tehnološkim napretkom ljudske vrste i da bi to u doglednoj budućnosti moglo uzrokovati štetu nezamislivih razmjera za ukupan život na Zemlji. Naime, ljudi su u davnoj prošlosti živjeli u malim, na srodstvu utemeljenim zajednicama čija im je primitivna tehnologija omogućavala utjecaj samo na neposredan okoliš. I dok je prirodna selekcija dizajnirala ljudsku moralnu psihologiju upravo za takve životne uvjete, te je ona do danas ostala u temelju ista kao i u ovoj ranoj fazi naše evolucije, znanost je u posljednjih nekoliko stoljeća radikalno promijenila uvjete ljudskog života. Naime, znanost i tehnologija danas omogućuju pojedincima utjecaj na gotovo cijeli svijet (i to daleko u budućnost), ali Persson i Savulescu smatraju kako ljudska bića nisu po prirodi opremljena moralnom psihologijom koja bi im omogućila da uspješno, kao vrsta, izađu na kraj s moralnim izazovima i opasnostima modernog života.

Temeljna je namjera autorā u drugome poglavlju, naslovljenom "Human nature and common-sense morality", ukazati kako neke životne činjenice mogu, u kombinaciji s evolucijski utemeljenim elementima zdravorazumske moralnosti, biti relevantan čimbenik unutar rasprave o problemima suvremenoga društva. Jedna je takva iznimno važna životna činjenica da je mnogo lakše drugima nanijeti štetu nego korist. Primjerice, mnogo je lakše ubiti ili ozlijediti velik broj ljudi nego taj isti broj spasiti ili izliječiti. Za ilustraciju je dovoljno zamisliti koliko bi jednostavno bilo vozeći automobil usmrtniti slučajne prolaznike ili koliko bi života u nevjerojatno kratkom vremenskom intervalu odnijela uporaba nekog automatskog vatrenog oružja. Kada bismo pak odlučili drugima učiniti dobrobit recipročnu navedenoj šteti, čini se da bi uloženi trud morao biti znatno veći. Ako imamo u vidu ovu činjenicu te uzmemo u obzir na koliko je različitih načina u današnjem razvijenom svijetu moguće drugima nanijeti štetu (i koliki bi njezin razmjer mogao biti), spoznat ćemo ozbiljnost situacije o kojoj autori govore.

Međutim, ozbiljnosti situacije pridonose i mehanizmi evolucijski dizajnirane moralne psihologije. Tako je primjerice moguće ustvrditi da ljudska zdravorazumska moralnost funkcionira na principu negativnih dužnosti i po-

zitivnih prava. Drugim riječima, intuitivno osjećamo veću odgovornost prema stvarima koje direktno uzrokuje nego prema onima koje propustimo učiniti (uzročno utemeljena dužnost). Tako slijedi da najčešće vjerujemo kako imamo dužnost drugima ne nanijeti štetu (negativne dužnosti), odnosno da imamo pravo na zaštitu od tuđeg negativnog djelovanja (pozitivna prava), ali rijetko vjerujemo da imamo dužnost djelovati drugima na korist. Nadalje, situaciju ne poboljšava ni dodatna karakteristika ljudske moralne psihologije sukladno kojoj možemo tvrditi da su ljudi na osobnoj i vremenskoj razini "kratkovidni" (4). Odnosno, čini se kako manje cijenimo događaje i opasnosti koje nas očekuju u daljoj budućnosti te uglavnom preferiramo dobrobit srodnika, poznanika i dragih nam osoba pred strancima. Prema strancima smo i manje povjerljivi, s njima slabije suosjećamo te sukladno tome i teže surađujemo. Navedene karakteristike ljudske moralne psihologije od iznimne su važnosti za razumijevanje stajališta i argumentacije ove dvojice autora no jednako je važno, ako ne i važnije, upozoriti na rezultate koje tako uređeno ponašanje i djelovanje ostvaruje u suvremenom društvu.

Većina ljudi koja danas živi u najrazvijenijim zemljama svijeta zapravo pripada društvenom uređenju poznatom kao liberalna demokracija. Odnos liberalne demokracije i ljudske moralne psihologije, te negativne posljedice toga odnosa, prevladavajuća su tema preostalih poglavlja knjige. Narav liberalne demokracije kao državnog uređenja u praksi pojednostavljuje dostupnost, a time i moguću zlouporabu brojnih znanstvenih postignuća. Autori se primarno fokusiraju na opasnosti od upotrebe oružja masovnog uništenja (odnosno terorističkih napada), ali ništa manje važnosti ne pridaju rastućem problemu klimatskih promjena i propadanja okoliša. Prema njihovom mišljenju građani liberalnih demokracija, a samim time i liberalne demokracije kao skupni djelatnici, snose veću odgovornost za navedene probleme zbog promicanja konzumerističkog načina života, mobilnosti, multikulturalnosti i općenito pružanja veće slobode svojim građanima. Također, čini se da bi u liberalnim demokracijama bilo nevjerojatno teško uvesti radikalne promjene koje su nužne da se spomenute opasnosti smanje ili otklone jer bi one prvenstveno značile odricanja i pribjegavanje manje lagodnom životnom stilu. S obzirom na to da građani u demokratskom društvu uglavnom biraju svoje predstavnike kroz prizmu vlastitog interesa, teško se može očekivati da će na vlast dospjeti garniture koje taj interes ne bi promicale.

Karakteristike naše moralne psihologije mogu nas sputavati i da uspješno surađujemo i koordiniramo održavanje zajedničkih dobara. Naime, nepovjerljivost prema strancima, sklonost bliskoj budućnosti pri donošenju odluka i uzročno shvaćanje odgovornosti obilježja su koja prednjače u otežavanju neophodne suradnje potrebne za očuvanje resursa i okoliša budućim generacijama i osjećajućim bićima. Ne treba stoga čuditi što Persson i Savulescu prilično pesimistično gledaju na mogućnost očuvanja života kakvog poznajemo

na Zemlji. Iako autori uporno naglašavaju kako nas očekuje globalni kolaps nastavi li ljudska vrsta ovim tempom iscrpljivati prirodne resurse, njihova je pretpostavka da ljudi nisu genetski determinirani za takvo ponašanje, već su genetski predisponirani da uče iz iskustva – prilagođavaju se (101). Samim time samouništenje nije nužan ishod opisane nepovoljne situacije. Persson i Savulescu vide izlaz u tzv. moralnom biopoboljšanju.

O moralnom biopoboljšanju je riječ u zaključnom poglavlju knjige, nazvanom "Moral enhancement as a possible way out". Za argumentaciju je od ključne važnosti tvrdnja da tradicionalne metode moralne edukacije kroz povijest nisu postigle ni izbliza dovoljno uspješne rezultate da bismo se u njih mogli pouzdati po pitanju uvođenja nužnih promjena. Stoga Persson i Savulescu kao jedino rješenje i spas od katastrofe vide zaustavljanje znanstvenog i tehnološkog napretka dok se ne pronađu učinkoviti načini moralnog poboljšanja putem biomedicinskih i farmakoloških sredstava, odnosno moralnog biopoboljšanja. Pod moralnim poboljšanjem se prvenstveno misli na poboljšanje našeg osjećaja za altruizam i pravednost (naših moralnih dispozicija), odnosno poboljšanje naše moralne motivacije. Poznavanje ljudske biologije (genetike i neurobiologije) omogućuje nam direktan utjecaj na ljudsku moralnu motivaciju, a znanstveno istraživanje genetičkih i neurobioloških osnova našeg ponašanja može ubrzati motivacijsku internalizaciju moralnih načela (107–109).

Posljednje je poglavlje znatno opsežnije od ostalih, ali ipak nije dovoljno opsežno za ulogu koju su mu autori namijenili. Naime, ono uz zaključne poruke uključuje i rješenje svih opširno predstavljenih problema te kritiku toga rješenja. Rezultat je pomalo nepregledan i gust tekst koji slabije upućenom čitatelju možda neće pružiti jasnu predodžbu. Stječe se dojam neuravnoteženosti knjige jer se devet poglavlja koristi za jasno i detaljno iznošenje različitih problema, a samo jedno za njihovo rješenje. Ovakva neuravnoteženost ne bi nužno bila nedostatak da je ključan argument knjige, izložen u posljednjem poglavlju, jasnije i sustavnije razrađen. Kada napokon dočekate čuti nešto konkretno o tom moralnom biopoboljšanju, ne dobijete mnogo. S obzirom na to da knjiga ipak ostavlja dojam preglednog i – usudila bih se reći – ponešto popularnijega štiva, neupućeniji čitatelj bi lako mogao ostati nedovoljno informiran i pod dojmom pomalo spekulativnih futurističkih nagađanja o ključnom prijedlogu knjige. Naime, ne postoje čvrsti dokazi može li znanost uopće putem biomedicinskih sredstava utjecati na poboljšanje moralne motivacije ljudskih bića. Čak i ako bismo prihvatili pretpostavku da je tako nešto moguće izvesti, nije izvjesno bi li imalo rezultate kakve autori možda pomalo naivno i preoptimistično prognoziraju. Ništa manje problematično nije ni pitanje provođenja moralnog biopoboljšanja u praksi. Tko bi ga, kojim metodama i pod kojim uvjetima provodio, to su izuzetno važna i kompleksna pitanja na koja se odgovor ne može ponuditi u svega nekoliko rečenica.

Nadalje, teoriji moralnog biopoboljšanja se najčešće i najozbiljnije prigovara kako bi bila pogubna za slobodu (volje), autonomiju i time za moralnu odgovornost. Čini se da bi sredstva moralnog biopoboljšanja djelovala na ljudski kognitivni aparat na način koji ne bi ostavio mjesta pogrešnom moralnom izboru ili djelovanju. Čitava je ideja i utemeljena na izbjegavanju “praznog prostora” između *znati* što je dobro i *činiti* što je dobro. Kritičari, stoga, strahuju da bi biopoboljšani ljudi bili slični robotima koji ne bi djelovali zbog razloga (112). Međutim, iako čitava argumentacija neodoljivo “miriše” na neki oblik determinizma, autori se žustro protive prigovoru o gubitku autonomije uslijed moralnog biopoboljšanja, odnosno inzistiraju na tvrdnji da moralno biopoboljšanje nikako ne bi značilo gubitak slobode i moralne odgovornosti. Jedan je smjer njihove argumentacije analogija između osoba koje aktualno posjeduju bolju moralnu motivaciju i potencijalno moralno biopoboljšanih osoba. Naime, osobama koje u ovom trenutku imaju, primjerice, izraženiju sposobnost suosjećanja *ne odričemo* slobodu i moralnu odgovornost. Ne postoji stoga razlog da ih odrekemo osobama koje bi svoje moralne kapacitete pojačale biopoboljšanjem. Iako se ova analogija može *ad hoc* činiti plauzibilnom, smatram da ju vrijedi pobliže razmotriti.

Zamislimo slučaj dvojice sportaša koji su na natjecanju postigli sličan sportski uspjeh. Razlika je jedino u tome što ga je prvi postigao “vlastitim snagama”, a drugi uz pomoć dopinga. Slijedimo li argumentaciju Perssona i Savulescu, trebali bismo tvrditi da je rezultat drugoga sportaša “njegovo postignuće” u jednakoj mjeri kao što je slučaj s prvim sportašem. Naime, zašto bismo drugome odriicali zasluge (odgovornost) za njegov rezultat, ako ih nismo odrekli njegovom konkurentu za sličan rezultat? Teško je ipak vjerovati da bi ozbiljna dopinška komisija ovakav argument smatrala uvjerljivim. Nije jasno zašto bi priricanje ili odricanje zasluga za neki (sportski) rezultat imalo ikakve veze s kvalitetom toga rezultata. Na sličan način, izgleda da priricanje ili odricanje slobode volje i moralne odgovornosti ne stoji ni u kakvoj stvarnoj vezi s konkretnom kvalitetom moralne motivacije. To što osobama koje danas imaju nešto bolju moralnu motivaciju ne odričemo slobodu volje i moralnu odgovornost uopće ne znači da su potonje *zaista* povezane s kvalitetom moralne motivacije. Čini se da argument Perssona i Savulescu počiva na, ako ne pogrešnoj, onda prilično neintuitivnoj pretpostavci.

Naposljetku, u obranu ove dvojice autora – ako za time postoji potreba – bi se svakako trebalo napomenuti kako su ideje koje se u knjizi zastupaju zapravo odraz njihovih utilitarističkih teorijskih stavova. Doduše, oni ovu komponentu nigdje ne naglašavaju eksplicitno, ali bi u slučaju nužde svoju argumentaciju mogli opravdati s njom u skladu i bez podilaženja kritici. Usprkos pomalo pesimističnom i mjestimice “paranoičnom tonu”, *Unfit*

for the Future je neupitno informativna, korisna i u konačnici provokativna knjiga pristupačna široj publici, koja nas poziva da nanovo preispitamo svoj položaj u suvremenom društvu i odgovornost koju snosimo prema svome planetu i njegovim (budućim) stanovnicima.

Karolina Kudlek

Udruga za promicanje filozofije
Borongajska cesta 83d
10000 Zagreb
kkudlek@hrstud.hr

Ivana Skuhala Karasman, *U potrazi za znanjem o budućem: predviđanje u srednjovjekovnoj i renesansnoj prirodnoj filozofiji – H. Dalmatin, F. Grisogono i J. Dubrovčanin* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2013), 228 str.

Tema koju Ivana Skuhala Karasman obrađuje u svojoj knjizi odnosi se na problematiku predviđanja koja se analizira u vremenskom okviru od 12. do 17. stoljeća. Knjiga obuhvaća pet tematski povezanih poglavlja. Prvo poglavlje je uvodno, drugo nosi naslov "Predviđanje", treće je posvećeno astrologiji, dok se u četvrtom poglavlju knjige sagledava i proučava uloga astrologije u djelima hrvatskih filozofa Hermana Dalmatina, Federika Grisogona i Jurja Dubrovčanina. U zadnjem poglavlju autorica iznosi zaključke svojih istraživanja.

U uvodnom dijelu dan je pregled nekih temeljnih pojmova koji su bitni za razumijevanje problema predviđanja, a kasnije se detaljnije analiziraju. Tako se u uvodu raspravlja o čovjekovom odnosu prema budućem i njegovim motivima u želji za ovladavanjem budućnošću. Predviđanje postaje temom čovjekova života i predmetom rasprava već u samim počecima civilizacije i filozofije. Problem predviđanja ima više dimenzija koje su bitne za potpuno razumijevanje, a sve se međusobno isprepliću i uvjetuju. Posebnu pažnju autorica posvećuje metafizičkim i epistemološkim aspektima predviđanja. Kroz epistemološku dimenziju pokušava se dati odgovor na pitanje je li moguće predviđanje koje bi bilo više od pukog pogađanja, odnosno je li moguće znanje o budućem. Pokušaj odgovora na to pitanje odmah otvara i pitanje temporalnosti u kontekstu predviđanja, a isto tako i pitanje znanja. U uvodu je postavljena teza da se "predviđanje ne može razumjeti kao znanje o budućem ako se kao polazište uzme razumijevanje vremena prema kojem